DE EXPEDITIES VAN KOLONEL-INGENIEUR W. STARRENBURG TER KUSTE VAN GUINEA. 1816-1817

DOOR

D. A. HOOGENDIJK HIST. DRA.

Tot de kleine groep ambtenaren, die zich met den pas benoemden Gouverneur-Generaal ter Kuste van Guinea, Mr. H. W. Daendels, 9 Oct. 1815 op de reede van Texel inscheepten, behoorde ook de Kolonel der Genie W. Starrenburg. Hij was bij K.B. van 27 Juli 1815, No. 31 aangesteld als Kolonel-ingenieur, belast met de opnemings der gronden in Guinea ¹⁾.

Deze benoeming hield wel verband met Art. 55 van Daendels' instructie, dat hem opdroeg een onderzoek in te stellen naar „de ligging der Rivieren, de vruchtbaarheid der Gronden en de dispositie der Inboorlingen, om het plan van cultuur bevorderlijk te zijn” ²⁾. De aanstelling van den Kolonel was in het K.B., regelen de benoeming van Daendels en de overdracht van het bestuur ter Kuste, opgenomen met de bepaling, dat hij na een verblijf van 3 jaar recht zou hebben op pensioen volgens zijn rang. Voor zijn werk mocht het Departement genie-instrumenten inkoop tot een waarde van f 400,—.

In den G.G. vond Starrenburg voor zijn werk een ijverigen en enthousiasten promotor. Er was Daendels (Gouverneur en chef van het handelshuis-Daendels en Co., waarvan Starrenburg ook aandeelhouder was), veel aan gelegen het binnenland voor den handel te openen. Een eerste vereischte daartoe was, dat men met de wegen en de algemeene gesteldheid van het land op de

¹⁾ Wouter Starrenburg, geb. 25 Oct. 1779 te Utrecht; 1802: extra-ordinair ingenieur van het Corps de Genie; 1802: ingedeeld bij den Staf in Den Haag als extra-ord. ingenieur; 1803: Capitein-ingenieur, aan de Caap de Goede Hoop; 1804: bestemd voor de Caap de Goede Hoop en dienst doende in de West-Indiën. Zijn verdere loopbaan tot 1815 is niet na te gaan.

²⁾ Algemeen Rijksarchief, Collectie-Daendels, No. 152.

hoogte raakte. Wat hij tot dat doel verrichtte en welke grootsche plannen hij ontwierp, is al eens door mij beschreven ¹⁾. Hier is het genoeg op te merken, dat zijn Journaal laat zien, hoe groote belangstelling hij Starrenburg's tochten toedroeg.

Het bedrijf der Nederlanders had zich steeds — met één uitzondering, waarover later — aan de *kust* van Guinea afgespeeld en het binnenland bleef hun dan ook vrijwel onbekend. Om daarin binnen te dringen, lag het voor de hand van de groote rivieren gebruik te maken: de Ancobar, Chama en Rio Volta.

Voor de kennis dezer rivieren zal Bosman wel de groote autoriteit geweest zijn ²⁾. Speciaal over de Ancobar of Slangen-rivier wijdde hij in bewondering uit (I, bl. 13-15), althans over het gedeelte, dat hij eens in „drie kleyne dagreyzens” had opgevaren, want „hoe verre dan zy zig eygentlijk Landwaards in strekt, is my onbekend”. Vooral de hooge boomen aan de oevers, met „alderhande fraaye gecouleurde Vogels” trokken zijn aandacht. Een mijl stroomopwaarts was om het kwartier een „schoon en Volkrijk Dorp” aan het water gelegen, die tezamen drie landschappen vormden. Over de stroom zelf merkte Bosman op, dat de monding zeer ondiep was, nauwelijks met een boot bevaarbaar, maar de rivier daarna dieper en smaller werd.

Over de Chama is Bosman minder uitvoerig (I, bl. 24/5). Met booten kon men direct uit zee de rivier opvaren, mits men de klip voor de monding ontweek. Van groot nut was het voor de Nederlanders, dat deze rivier zoo veel hout leverde voor allerlei doeleinden, zelfs voor den bouw van kleine schepen. Het water van de stroom was zoet.

De Rio Volta kende Bosman blijkbaar alleen maar vanuit zee (II, bl. 102/3). Hij vermeldde de bijzonder sterke strooming, die zoo veel boomstammen meevoerde, dat zich voor de monding een barricade gevormd had, die een hevige branding veroorzaakte. Ook was het hem gebleken, dat de monding vanuit zee niet zichtbaar was, daar die door een strook land bijna geheel werd afgesloten. Daarachter was de rivier echter zeer breed.

Behalve over Bosman's gegevens beschikte Starrenburg echter nog over enkele andere, w.o. buitenlandsche bronnen, die hij in zijn journaal over de tocht op de Rio Volta opsomde: *Histoire*

¹⁾ „Mr. Herman Willem Daendels als Gouverneur-Generaal ter Kuste van Guinea”, D. W. I. G. Sept. en Oct. 1943.

²⁾ Bosman: *Nauwkeurige beschrijving van de Guinese Goud-, Tand- en Slavekust...*. 1703. Voor de volgende aanhalingen is gebruikt de 2e druk van 1709.

Général des Voyages van P. de Hondt (1748); Isert: *Voyages en Guinée* (1783), en Meredith: *An Account of the Gold Coast of Africa* (1812). Ook noemde hij nog als geraadpleegde auteurs Dalzel, Römer en *The African Pilot*. ¹⁾ Over het geheel genomen was echter de bekendheid met deze rivieren, althans bij de Nederlanders, zoo gering, dat men bij Starrenburg's reizen terecht van ontdekkingsstochten kan spreken.

20 Jan. 1816 arriveerde Z.M. korvet „Venus”, die het gezelschap aan boord had, voor Axim en 5 dagen later voeren Starrenburg, de contrarolleur Van Neck en de commandant der „Venus”, Luit. Van Schuler de Ancobar op om een kleine verkenning te maken. Daendels bericht erover in zijn Journaal ²⁾. De heeren waren de rivier 3 à 4 mijl opgevaren, tot deze zich in twee takken splitste. Een zandbank, die „eene vervaarlijke branding veroorzaakt”, versperde de monding. De oevers waren moerassig; vlak bij de splitsing lag een gehucht van 12 hutten. Het belangrijkste resultaat, dat dit tochtje opleverde, was echter, dat „Alle de schone dorpen waarvan Bosman spreekt waren verdwenen, hetgeen prouweert hoezeer de slavenhandel aan de bevolking nadelig geweest is”. Ten gevolge daarvan was ook de landbouw vervallen en het geheele district geleek op „eene wildernis”.

10 dagen later, 30 Jan. 1816, meldde het Journaal (I), dat Kol. Starrenburg met den Luit. ter Zee F. H. Ampt vertrokken waren, „ter inspectie van de rivier Ancobar, zoo verre dezelve bevaarbaar zal bevonden worden, of hunne personele veiligheid het zal toelaten”. Van deze tocht hield Starrenburg een uitvoerig journaal bij, waaraan wij de bijzonderheden, hier volgend, ontleenen ³⁾.

De tocht werd gemaakt in 2 zeven-scheppers kano's, die met

¹⁾ Archibald Dalzel: *The history of Dahomy, an inland kingdom of Africa*. Londen 1793.

Römer, *Nachrichten von der Küste Guinea*. Uit het Deensch. 1769. *The African Pilot* heb ik niet thuis kunnen brengen.

²⁾ „Journaal van alle handelingen en voorvallende zaken welke eenige betrekking hebben tot het Gouvernement generaal ter kuste van Guinea”, I-V. Hiervan zijn op het A.R.A. 3 exemplaren aanwezig, resp. in het Archief van de Ned. bezittingen ter Kuste van Guinea; het Archief van Koloniën na 1813; de collectie-Daendels.

³⁾ „Journaal gehouden bij het doen eener verkenningstocht op de rivier Ancobar op last van den Hoog Edel Gestrengen Heer H. W. Daendels Gouverneur-Generaal der Nederlandsche Bezittingen ter kuste van Guinea”. Ingevoegd, met kaart, op datum 3 Febr. 1816 in het Journaal I van Daendels.

hun lading aan het strand op de beide officieren lagen te wachten. De rimadoors ¹⁾ durfden echter met de zwaar geladen kano's niet door de sterke branding aan de monding der rivier heen. Zoo zat er niets anders op dan de booten te ontladen, ze ledig door de branding te brengen en de goederen naar hun nieuwe ligplaats te vervoeren. De maatregel bleek juist gezien, want één der kano's sloeg toch nog om en verloor het watervat en de beide dieploden.

Tot laat in den middag passeerden de kano's geen enkel dorp; toch waren er hier en daar sporen, die bewezen, dat de streek bewoond was, o.a. vischfuisen, en waren er eenige paden in het dichte bosch op de oevers, zoodat Starrenburg meer landwaarts in wél dorpen vermoedde. Tegen 12 uur bereikte hij twee rotsen, midden in de rivier gelegen, waar een fetisch, Quobbema Bous-som, huisde. Deze macht verhinderde de bewoners van de eene oever naar de andere over te steken en ook was het verboden aan de eene zijde te passeeren. Even voorbij het eerste negerdorp Poasso splitste zich de rivier. Starrenburg volgde de Noordelijke tak. Het land werd hooger en de producten, die hier en daar verbouwd werden, deden een vruchtbaren grond vermoeden. Het dorps hoofd en de bewoners van het gehucht Jannabo ontvingen de expeditie zoo vriendelijk, dat Starrenburg besloot hier zijn kamp op te slaan. Een ongestoorde nachtrust had kunnen volgen, „ware het niet dat omstreeks middernacht door een travaad overvallen zijnde, ik geheel geinnundeerd wierd". Wat in het dorp hem het meeste opgevallen was, waren de vele geelachtige zwaluwen, met hun honderden kalebasvormige nesten.

Den volgenden morgen om 6 uur vertrok de expeditie weer. Het viel op, dat de oevers, hoewel in het algemeen nog dicht beboscht, volkrijker werden, telkens passeerde men hutten met een kleine plantage er omheen. Dit leverde Starrenburg het bewijs, dat Bosman toch niet overdreven had, toen hij over de vele dorpen schreef. Sommige overblijfsels en de open plekken, die op vroegere bebouwing wezen, toonden het bestaan ervan eertijds aan. Hier en daar stapte Starrenburg aan wal om de gehuchten te bezichtigen. Tegen den tijd, dat het noodig werd naar een nachtverblijf om te zien, bereikten de kano's een punt, waar een voetpad naar de dorpen Ancassee en Ahonea leidde. De zoon van het dorps hoofd, die Axim kende, noodigde tot een bezoek uit. De ontvangst in de groote, op een heuvel gebouwde dorpen, die door hun zindelijkheid opvielen, was zeer vriendelijk en men bracht dan ook hier den nacht door.

¹⁾ Rimadoor is inlandsche roeier.

De makelaar met vrouw en gevolg zou Starrenburg den volgende dag een eind vergezellen. Na ongeveer een mijl varen bereikten zij een complex rotsen, in en aan de rivier gelegen. De kolonel informeerde, of zijn gast misschien hier van boord wilde, daar een deel van zijn gevolg al dien tijd op de oever hem gevolgd had. Dit gebeurde blijkbaar, en „het was bij deze gelegenheid dat mijne rumedoors mij te verstaan gaven geenzints gezind te zijn om hoger op te varen, aanvankelijk onder pretext van geen eten te hebben, dan toen ik hen herinnerde dat zij den vorigen dag nog twee Engels hadden ontvangen voor twee dagen kostgeld bragten zij mij hetzelfde terug zeggende gene eetwaren daarvoor te kunnen kopen, dan toen ik aanbood hun van eetwaren te voorzien indien zij wilden opvaren (voornemens zijnde dezelve voor tabak in te ruilen, zeiden zij mij ronduit niet hoger op te willen varen de een onder voorwendsel van kwaad volk hetwelk daar wonende ons zoude doodschieten, een ander wijl hij daar onbekend was enz. enz. Eindelijk na veel over en weer praten ziende dat ik niet van hun konde verkrijgen zag ik mij genoodzaakt den terugtocht (door gebrek aan ondergeschiktheid of aan dwangmiddelen onder de negers) aantenemen, schijnende het mij intusschen toe dat de rumedoors veelal wierden opgezet door een hunner van cano No. 1, terwijl andersints die van No. 2 zig nog wel zouden hebben laten overhalen". De expeditie zakte de rivier af tot Jannabo, de plek van het voorlaatste kamp waar Starrenburg besloot te blijven. Hier vernam hij, dat de andere tak der Ancobar ook bevaarbaar was en om het resultaat der tocht toch zoo groot mogelijk te doen zijn, zou hij den volgende dag dit gedeelte dan maar gaan verkennen.

's Nachts barstte er een travaad los, 's morgens eischten de roeiers opnieuw goud, hoewel de kolonel het hun gisteren terug gegeven had. Zoo vertrok men pas om 8 uur. Het was een laag en zeer dicht begroeid land, waardoor deze rivier stroomde; hier en daar leidde een voetpad het land in, waarschijnlijk naar een negerdorp. Over den aard der rivier verkeerde Starrenburg in twijfel. Hij hoorde steeds het bruisen van de zee en neigde daarom tot de conclusie, dat de zijtak naar zee voerde, maar, daar het water zoet was, moest hij deze veronderstelling afwijzen, evenals de idee, dat zij een op zich zelf staande groote rivier was, want de breedte verminderde allengs van 20 tot 4 à 5 roeden ¹⁾. Totdat

¹⁾ Starrenburg rekende met de Rijnlandsche roede van 3,767 m en de vadem van 6 voet Rijnlandsch. Verg. Mr. S. J. Fockema Andrae: „De Rijnlandsche roede. Geschiedenis eener oud-Nederlandsche

het riviertje ongeveer een roede breed was, kon Starrenburg het opvaren, ondanks het verzet der roeiers, die hij met beloften en dreigementen moest overhalen. De zijtak bleek gevormd te worden door 7 of 8 beekjes, die in een vlak gedeelte van het land samenkwamen.

Terugkeerend sloeg de expeditie haar tenten op in Apoasso aan de hoofdriever. Achter het dorp beklom Starrenburg nog een kleinen heuvel, die met maïs, rijst en bananen beplant was. Zijn hoop, van hier de zee te zien, werd de bodem ingeslagen, want „door het digte bosch en het onkruid ('t welk meer dan een mans hoogte stond) konde ik geen uitzicht hoegenaamd derwaards bekomen”.

Zonder verdere voorvallen bereikte men de 3e Februari weer de monding der Ancobar, waar, als bij den aanvang van den tocht, de hevige branding tot het ontladen der kano's dwong. Starrenburg loodde nog, zoo goed en zoo kwaad als het ging, in de branding en vond daar, waar de rivier zich over de bank stortte, $\frac{3}{4}$ vadem water. De goederen werden nu weer ingescheept en 's middags was men terug op fort St. Antonio te Axim.

De conclusie van Starrenburg aan het eind van zijn rapport was gunstig: de beide takken der rivier waren „zeer navigabel”, zelfs voor geladen vaartuigen. De groote moeilijkheid zat in de hevige branding bij de monding; kon deze verbeterd worden, wat hij niet onuitvoerbaar achtte, dan zou „de Ancobar gewislijk eene zeer schoone en voor de volkplanting ten uitersten nuttige rivier worden”.

Gouverneur-Generaal Daendels was blijkbaar over den uitslag evenmin ontevreden, want hij voegde er in zijn Journaal (I) aan toe: „Dit rapport stelt mij in staat om reeds voorlopig te oordelen dat wij van de rivier Ancobar partij kunnen trekken tot het formeeren van etablissementen op dezelve, zoo als door mij aan het Gouvernement is voorgedragen. Een derde onderneming zal ons, verwacht ik in staat stellen het ware lokaal te vinden tot het formeeren van zulk een etablissement, het zij op de plaats alwaar het oude Elisa Carthago gestaan heeft, dan wel op eenige andere”.

Een dergelijke vestiging paste geheel in zijn plannen. Daendels streefde er naar het binnenland via de kust van goederen te voorzien en zoo met handelskaravanen steeds dieper Afrika binnen te dringen ¹⁾. In zijn memorie aan den Engelschen Gouverneur

landmaat”. Tdsch. Kon. Ned. Aard. Gen. IIe serie, XLIX, 1932, Afl. 5.

¹⁾ Verg. het al eerder genoemde artikel in D. W.I.G. Oct. 1943, bl. 292 e.v.

White ¹⁾ betreffende de vestiging van een loge aan den bovenloop van de Ancobar komt dit nog eens duidelijk uit. Daendels deelde hem mede, dat hij over de Chama en Volta inlichtingen had ingewonnen, maar zij stonden, wat handelsmogelijkheid en bevaarbaarheid betrof, toch bij de Ancobar ten achter. Wel is het land hier niet dicht bevolkt. „Il (Starrenburg) croit au contraire que non loin de ces rochers (het punt, waar hij moest omkeeren) se trouvaient les ruines de l'ancien fort Elisa Carthago. Il est certain que cette rivière était navigable au tems de Bosman jusqu'a ce fort et même au dela ce qui prouve que les informations qui me sont fournies sont exactes. On trouve marques sur les anciennes cartes Hollandaises, copies sur celles des Portugais, differens établissemens sur la rivière d'Ancobre du tems des Portugais ou se trouvaient des couvents de moines des Eglises chretiennes et des croix a plus de quarante lieux dans l'interieur du pais et jusqu'a une grande ville nommée Xabunda située au dela du royaume de Dinkira, dans le Royaume d'Assianté même" ²⁾.

Beiden, Daendels en kolonel Starrenburg, meenden dus, dat de Compagnie indertijd aan den bovenloop van de Ancobar een fort, genaamd Elisa Carthago, had gehad. Ten onrechte echter. Zij verwarden dit fort met de loge Ruychaver, waarschijnlijk in 1642 door den generaal van dien naam inderdaad daar gesticht. Pas het rapport van den Directeur-Generaal Wilhelm de la Palma, die in 1702 het fort Elisa Carthago aan de monding der rivier op een heuvel oprichtte, een verslag, dat Daendels in het oude archief ter kust had gevonden ³⁾, kon hem over de ligging inlichten. Er was hem veel aan gelegen de juiste plaats van het fort Ruychaver terug te vinden en hierover zooveel mogelijk gegevens te ver-

¹⁾ Journaal II, 12 April 1816.

²⁾ Daendels zal hier het oog gehad hebben op de kaarten van Afrika en Guinea, voorkomend in P. de Marees' *Beschryvinghe ende Historische Verhael van het Gout Koninckryck van Gunea*", 1602 en Dapper's: *Naukeurige beschryvinge der Afrikaensche Gewesten*", 1668. Inderdaad staan hierop verschillende kruisjes, tot diep het land in. Ook de stad Xabunda komt erop voor. In zijn uitgave van de Marees' werk heeft S. P. L'Honoré Naber deze kruisjes weggelaten. Hij houdt het voor z.g. padroes, houten kruisen en later steenen pijlers, die aangaven, dat het land koninklijk kustgebied was. De Portugeezen gaven op hun kaarten de plaatsen, waar zij deze teekens aangebracht hadden, door kruisjes aan. Van zendingsposten of factorijen, die zij zouden aanduiden, weet l'Honoré Naber niets. (Uitgave V, der Linschoten-Vereeniging, Inleiding, pag. XLIV en voorts blz. 284.)

³⁾ Hij nam het in extenso over in zijn Journaal IV, 10 Oct. 1816.

zamelen. Het was immers het eenige établissement, dat de Nederlanders zoo ver in het binnenland hadden gehad en de toestand daar zou na Bosman wel niet zoo veranderd zijn, dat een hernieuwde vestiging geen kans van slagen zou bieden. Hij kon dit voorbereidend werk echter rustig voortzetten, want de oorlog, die in 1816 tusschen de verschillende negervolken woedde, maakte elke verkenningstocht voorloopig onmogelijk.

Intusschen had Daendels de bovengenoemde memorie ook aan het Departement van Koophandel en Koloniën gestuurd, dat het aan den Koning doorzond. Deze verzocht den Staatsraad, Directeur-Generaal van het Departement, hem over dit rapport bericht te zenden. De nuchtere departementale critiek liet van Daendels' grootscheepsche plannen slechts weinig over. De Staatsraad wraakte het, dat Daendels op grond van de vroegere etablissementen aan de Ancobar aannam, dat vestiging nú dezelfde resultaten voor handel en cultuur zou opleveren. Hij besloot zijn rapport: „De ondergeteekende vermeend alzoo het Project, zoo als het is liggende te mogen aanmerken als eene ruwe schets het welk voor als nog voor geen definitieve beoordeeling vatbaar is en het welke dan eerst in aanmerking zal kunnen komen, wanneer door den G.G. Daendels niet meer, zoo als nu bij den aanvang zijner memorie, zal behoeven gezegd te worden, dat hij niet grondig met de zaak bekend is, waarover door hem gehandeld wordt” ¹⁾. Er was blijkbaar van de gedachtenwisseling met het Engelsche bestuur ter kust iets uitgelekt en de Nederlandsche consul-generaal te Londen vroeg inlichtingen. Ook tegenover hem legde de Staatsraad er den nadruk op, dat het Gouvernement er niet in betrokken was, daar het Daendels nooit last er toe had gegeven ²⁾.

September 1816 was de Chama uitgekozen ter verkenning ³⁾. De tocht had nu bovendien een politiek doel: Starrenburg moest den caboceeër ⁴⁾ Attobra uit Wassa opzoeken en trachten hem

¹⁾ A.R.A. Koloniën na 1813, Port. 1541-1547: Voordrachten en rapporten aan den Koning, 1809-1823. Kust van Guinea. Minuut-rapport aan den Koning, 19 Aug. 1816.

²⁾ Idem: Minuut-brief aan W. May, Consul-Generaal te Londen. (Particulier), 19 Sept. 1816.

³⁾ „Journaal gehouden bij het doen eener verkenningstocht op de Rivier van Chama of Bossumpra in September 1816”. In het Journaal IV van Daendels op datum 14 Sept. 1816 met een kaart ingevoegd.

⁴⁾ Caboceeër is landsgroote, inlandsch hoofd.

tot aansluiting bij het contract met de Assantijnen te bewegen. Dit vereischt eenige toelichting.

In den oorlog, die sedert 1806 tusschen de beide negervolken, de Assantijnen in het binnenland en de Fantijnen aan de kust, woedde, had één stam, die van Wassa, voor de Fantijnen partij gekozen. De overwinnaar in den strijd, de koning van de Assantijnen, had Daendels verzocht zijn invloed te gebruiken, opdat Wassa zich nu aan hem zou onderwerpen. Daendels' tusschenkomst baatte aanvankelijk niet, maar kort daarop waren de Assantijnen en Wassa toch tot een vergelijk gekomen, dat zij ten overstaan van Daendels bezwoeren. Het zou nu de taak van Starrenburg zijn om één der grooten uit Wassa, die het blijkbaar met dit verdrag niet eens was, alsnog tot onderwerping te overreden.

De Nederlandsche resident te Chama, P. Loo, was al eerder met Attobra in contact geweest en bij die gelegenheid was zijn veiligheid door eenige gijzelaars gewaarborgd. Toen nu Starrenburg in den vroegen morgen van 16 Sept. op het punt stond te vertrekken, kwamen eenige hoofden uit het omliggende gebied met een soortgelijk verzoek tot hem. Hij ging er echter niet op in uit vrees zoo zijn zending door voorbarig wantrouwen te bederven.

2 kano's, van 9 en 3 scheps, stonden de expeditie ter beschikking. De resident Loo ging ditmaal mede. Als bij den tocht op de Ancobar maakte ook nu de branding het begin lastig en het looden in de monding voorsnog onmogelijk. Zonder opmerkelijke gebeurtenissen — het passeeren van twee fetisch-klippen daargelaten — bereikte men in den loop van den dag het groote eiland in de rivier, waar Starrenburg aan land stapte. Koning en grooten ontvingen hem met saluutschoten uit een zakpistool. Het leek erg eenvoudig, maar Starrenburg vermeldt toch het gerucht, dat de bewoners wel over 50 geweren zouden beschikken. Hij besloot hier zijn kamp op te slaan, al was het er nog wat vroeg voor, maar zoo zou Attobra tijdig van zijn komst verwittigd kunnen worden en hij zelf de noodige informaties inwinnen.

Het eiland met een krom (negerdorp) van zoowat 30 huizen, opvallend nieuw en goed onderhouden, was het centrum van den kanobouw ter kust en verder fabriceerden de bewoners nog houten gebruiksvoorwerpen. De oorlog met Wassa had deze bedrijven echter ongunstig beïnvloed en ook zijn stempel gedrukt op den landbouw, want de negers hadden hun plantages, veelal in den strijd verwoest, nu meer landinwaarts verlegd en op een kleinere schaal voortgezet. Ondanks het zuivere rivierwater en

den blijkbaar vruchtbaren bodem oordeelde Starrenburg de streek toch niet geschikt voor cultures, daar hij de negers met verschillende ziekte-verschijnselen behept zag, ook al beweerde de koning, dat er nooit eenige epidemie heerschte. Starrenburg poogde over den loop der rivier nadere inlichtingen te krijgen, maar wat de koning en zijn grooten hem vertelden, was verward en tegenstrijdig. Zij zelf waren nooit verder geweest dan het dorp Doboadie en overtroffen elkaar in het opdisschen van allerlei zwaarigheden, die de expeditie verderop kon verwachten. Ook resident Loo had Starrenburg al het een en ander in dien geest verteld en deze begon er wel iets van te gelooven. Hij schrijft niet, wat de aard van de moeilijkheden was. Overigens was de verhouding tot de eilandbewoners vriendschappelijk. Beide partijen wisselden geschenken uit: hoenders en palmwijn tegen twee flesschen jenever.

Langs de rivier bleven ook den volgende dag de sporen van den oorlog duidelijk zichtbaar in de verwoeste plantages. Hier en daar zag men weer een begin van ontginning. Het aantal kroms en kleine plantages steeg bij het hoogerop varen, maar de Chama werd nu moeilijk bevaarbaar door de vele klippen, zoodat de kano's herhaalde malen vastzaten. Een stevige stortregen, die den geheelen dag duurde, kwam daar nog bij en de tocht zal dus geen genoegen geweest zijn. Om 11 uur bereikte men het krom Dalvadie, de verblijfplaats van Attobra.

De Kolonel ging den caboceeër terstond namens den G.-G. begroeten en hem het doel van zijn komst mededeelen. Dat de handel ook hierin niet vergeten werd, blijkt uit dat deel van zijn instructie, dat het Journaal nog eens nadrukkelijk vermeldt: „het onbelemmerd uitbreiden der negotie en het doen bestaan van vrede en vriendschap daar te lande”. Er volgde een lang onderhoud. Attobra beweerde van het tusschen de Assantijnen en Wassa gesloten verdrag slechts bij geruchte te weten, waarop Starrenburg er hem nu officieel van in kennis stelde. Attobra bleek bereid het te bezweren en wenschte direct van de bepaling gebruik te maken, dat partijen wederzijds de gevluchte slaven terug zouden geven. Er bevonden zich n.l. eenigen van zijn slaven als vluchtelingen in Elmina. Een verder punt van gesprek vormden zijn klachten over den resident Loo. Daaraan maakte Starrenburg spoedig een einde: hij was niet gekomen om palabbers ¹⁾ te beslechten; daarvoor kon Attobra naar Elmina komen. Maar deze kwam er open voor uit, dat dit niet in de verste verte

¹⁾ Palabber is rechtszaak, geschil.

zijn bedoeling was. Een oogenblik meende Starrenburg, dat geschenken hem wel zouden verlokken, waarop het trotsche antwoord volgde: „Al wat de Generaal mij geven kan, heb ik ook”. Veel resultaat leverde het onderhoud dus niet op. De resident Loo voelde zich heelemaal niet op zijn gemak en durfde niet eens de aangeboden dranken te gebruiken.

Het vooruitzicht op voortzetting van den tocht was evenmin bemoedigend. Starrenburg had de rivier tot het dorp Sekiret willen opvaren, maar Attobra raadde dit sterk af. Een eindweegs was de rivier nog bevaarbaar, maar dan versperde een waterval den weg. Ook de weg over land was in dit kleine regenseizoen onbegaanbaar door de modder. Dit was aan te nemen, want in het dorp zakte men al tot over de enkels er in weg.

Starrenburg besloot nu de rivier tot den waterval op te varen en dan terug te keeren. Verder gaan scheen hem roekeloosheid toe. Hij kreeg van Attobra den volgenden morgen een kleinen jongen als gids mee die, naar bleek, van strooming en klippen niets af wist en ten slotte de taak kreeg, zwaaiend met een olifantsstaart, den kolonel tegen de insecten te beschermen. Niet zoo zeer de $1\frac{1}{2}$ voet hooge waterval als wel de zeer sterke stroom dwongen tot omkeeren. De kano kwam niet vooruit, ook door de talrijke klippen. De beide zijtakken — de rivier had zich in drieën gesplitst — leverden een gelijk beeld op.

Zoo zakten de kano's de rivier weer af naar het dorp van Attobra. Een laatste onderhoud met den caboceeër volgde om diens boodschap aan den G.G. nog eens samen te vatten: toetreding tot het Assantijsch-Wassasche contract; geen belemmering der negotie; ontkenning, dat hij den boodschapper van het Gouvernement gepanjaard ¹⁾ had. Het verdere gesprek betrof de bewoners van het eiland in de Chama, wier handel en bedrijf Attobra vrijwel onmogelijk maakte onder het argument, dat zij hem nog een bedrag aan goud schuldig waren en met een aanval dreigden. Starrenburg gaf hem de vermaning de rust niet te verstoren: een onderneming van de eilandbewoners was, gezien zijn eigen macht, te belachelijk om te bespreken. Op den terugweg paste Starrenburg op het eiland het hoor en wederhoor toe en hier was de klacht, dat Attobra in zucht tot uitbreiding van zijn machtsgebied door mishandeling, afpersing en belemmering van den handel hen tot onderwerping trachtte te brengen. Starrenburg overnachtte op het eiland, bereikte den volgenden dag het dorp

¹⁾ Panjaren is het opeischen van den persoon van een schuldenaar bij het niet betalen van een schuld.

Chama aan de monding en was 20 Sept. weer in Elmina terug.

Aan het slot van zijn journaal vatte Starrenburg zijn conclusies samen: voor de negotie leek hem de Chama niet geschikt. Allereerst was zij van zee uit moeilijk op te varen, al kon verlegging van de monding naar de oude bedding hier wel verbetering brengen. Dan was het oeverland tot aan het eiland vrijwel onbewoond, voor handel dus een nadeelige factor, en de negers, die meer stroomopwaarts woonden, haalden hun benodigdheden in de plaatsen aan de kust. Op die manier zouden de prijzen der artikelen lager blijven, dan wanneer de handelaars ze naar de negerdorpen gingen brengen. Voor landbouw leek hem echter deze streek beter geschikt, mits een kleine militaire post, bij voorkeur op het eiland, voor bescherming en bewaking zou zorgen.

Vergeleken met de Ancobar bood de Chama dus vrij wat minder mogelijkheden. De volgende maanden besteedden Daendels en de betreffende ambtenaren dan ook om nog zooveel mogelijk over de eerste rivier te weten te komen.

Vooreerst nam hij d.d. 10 Oct. 1816 het reeds genoemde rapport van Wilhelm de la Palma in zijn Journaal op en voegde er aan toe, dat er binnenkort een expeditie de rivier zoover op zou gaan, tot zij de ruïnes van het fort Ruychaver had ontdekt, waarschijnlijk op een plaats, waar Kol. Starrenburg de vorige maal vlak bij geweest was. In dezelfde maand vond Daendels nog onder de oude archiefstukken een instructie van 1 Oct. 1657 voor den opperkoopman te Axim, waaruit bleek, dat in dit jaar de loge Ruychaver nog bestond en bezet was door een commies, een assistent, 2 soldaten en 6 landsslaven. Verder scheen, naar de instructie te oordeelen, de Ancobar althans in dien tijd nog Oostelijker te loopen, dan Kol. Starrenburg op zijn kaart had aangegeven.

Een slaaf van den resident te Axim, Van Barneveld, kwam met goed nieuws uit Eghuira, het gebied aan den bovenloop der Ancobar terug. Hij bevestigde de ligging der verschillende dorpen aan de rivier en „volgens getuigenis van een Neger van Adoua, zou het fort Ruighaver een weinig boven het crom Adoua op eene vrij hoge berg aan de rivier hebben gestaan, en nog vele ruïnes van hetzelfde overig zijn”¹⁾.

Op 17 Nov. 1816 meldt het Journaal een merkwaardigheid. Men ontdekte op een oud kerkhof de zerk, die eens op het plein van het hoofdkasteel het graf van generaal Ruychaver had ge-

¹⁾ Journaal IV, 1 Nov. 1816.

dekt, die daar 28 Febr. 1656 was overleden. Ondanks alle moeite kon men echter niet de papieren, die op den generaal betrekking hadden, speciaal de contracten, die hij met de negers sloot ¹⁾ en bovenal eenig schriftelijk relaas van den bouw der naar hem genoemde loge vinden ²⁾. Met een verzuchting besluit Daendels deze mededeeling: „De archieven zijn incompleet en door een gemengd” ³⁾.

Begin 1817 waren de voorbereidingen blijkbaar in een zoo gevorderd stadium gekomen, dat de 3e expeditie op de Ancobar een aanvang kon nemen. 19 Jan. 1817 meldt het Journaal V het vertrek van Kol. Starrenburg van Elmina. Hoeveel belang de G.G. aan dezen tocht hechtte, toont de uitvoerige instructie, die hij den Kolonel meegaf.

Allereerst gaf Daendels nog eens precies het doel van den tocht aan: nagaan, of op de plaats van het oude Ruychaver weer een établissement kon verrijzen ter uitbreiding van handel en landbouw in het binnenland en vergemakkelijking van verdere exploraties daar. „Ter bereiking van dit but is na rijp overleg met den Collonel ingenieur Starrenburg bepaald, dat hij eene derde tocht op deze rivier zal ondernemen, nemende zodanige precautien dat de onwilligheid der rimadoors hem niet andermaal belette om de rivier zo hoog op te varen als de diepte des waters zulks toelaat en wel bepaaldelijk tot ten minsten aan de plaats alwaar het fort Ruyghaver boven het crom Aduwa gestaan heeft”.

„De Collonel Starrenburg zal tot dat einde zich den 19 dezer maand van hier naar Axim begeven en van daar verder vertrekken, zoodra de toerustingten tot dezen tocht nodig aldaar zullen zijn bewerkstelligd”.

„Hij zal zich daartoe voorzien van twee canoos als een van 11

¹⁾ Eenige van deze contracten zijn aanwezig in het A.R.A., Archieven W.I.C. Oude Compagnie No. 12, o.a. het contract tusschen Ruychaver en de cabocceërs van Axim, gesloten 17 Febr. 1642.

²⁾ Ook in het A.R.A. heb ik hierover nog niets naders kunnen vinden. Evenmin over het voorval, dat aan de loge een eind maakte. Bosman vertelt nl. hoe het opperhoofd, door de negers belegerd, geen kans meer op redding zag. Hij lokte toen, onder voorwendsel van te willen onderhandelen, de negers binnen, gaf een kleinen jongen het afgesproken sein om de lont in het kruit te steken en zoo vlogen vriend en vijand in de lucht. Wanneer dit alles gebeurde en hoe het opperhoofd heette, vermeldt Bosman niet. De Marrée nam het verhaal van Bosman over, maar vergiste zich, daar hij het op het fort Elisa Carthago toepaste. (De Marrée *Reizen op en beschrijving van de Goudkust van Guinea*. 1817, I, bl. 76/7).

³⁾ Journaal IV, 17 Nov. 1816.

en een van 7 scheppers en van hier mede nemen, twee intelligente mulatte onderofficiers ten einde dezelve van de plaats alwaar hij de ruinen van het fort Ruyghaver zal aantreffen te zenden de een naar Saccondée en de andere naar Boutry hun lieden instruerende tot het aantekenen der hen derwaarts leidende wegen de namen der croms welke zij passeeren met de presumtive afstand en coers streek derzelve, gelijk hij Collonel mede daar volgens de kortste weg zal zenden een neger met eene boodschap en brief naar Axim”.

„Aan voorne. onderofficiers zal gedurende hun afzijn van hier betaald worden voor onderhoud $\frac{1}{4}$ E. gouds 's daags voor ieder terwijl aan de rimadoors $\frac{1}{2}$ E. goud 's daags zal worden gegeven tot onderhoud”.

„De caboceers van Eguira reeds van dezen tocht geprevenueerd zijnde en grote genegenheid betonende om ter bereiking daarvan mede te werken zullen de presenten reeds voor de caboceers van Eguira te Axim in gereedheid gebragt, naar gelegenheid worden uitgedeeld, zullende de commandant van Axim opnieuw worden aangeschreven om een rol tabak en de nodige drank daartoe te leveren terwijl het geven van panegoed ¹⁾ tot aan de komst van den Gouverneur Generaal zelve, zal blijven uitgesteld”.

„De Collonel Starrenburg zal bij het doen dezer verkenning al dat gene in acht nemen hetwelk hem bij zijne eerste tocht op de Ancobar, zo wel als bij die op de Bossum pra is voorgeschreven, terwijl zij in het doen van onkosten, waarvan hem de uitgaven uit 's lands kas zullen worden gerembourseerd, de meeste menagie en zuinigheid zal betrachten”.

Ook de commandant van Axim ontving nog een instructie, die speciaal de mee te nemen geschenken regelde.

Ruim drie weken duurde de tocht. Op 14 Febr. 1817 kon de G.G. met voldoening in zijn Journaal V noteeren: „De Collonel Ingenieur Starrenburg arriveerde alhier op den middag van zijne ontdekkingsreize op de rivier van Ancobar, waarin hij zo wel geslaagd is dat hij de Hollandsche vlag geplant heeft ter plaatse alwaar het fort Ruyghaver te voren gestaan had. Deszelfs rapport en de nieuwe kaart van de opname der rivier zal later eene plaats in het Journaal vinden”. Op de zelfde datum is wel de schets van de rivier opgenomen, maar van het rapport ontbreekt dan en later elk spoor, zoowel in het „Archief van Koloniën na 1813” als in de „Collectie-Daendels”. Toch moet dit journaal het vaderland bereikt hebben, want in een rapport aan den Koning

¹⁾ Katoentjes.

bericht de Staatsraad de ontvangst van een rapport van Kol. Starrenburg over een tweede expeditie op de Ancobar met een schets van het hooger deel der rivier ¹⁾. De kaart geeft over den tocht een enkele inlichting. Starrenburg ontdekte nog, voor hij „Ruychaver” bereikte, den weg naar de goudmijnen en teekende dien aan. Op het laatste deel der rivier werd de navigatie blijkbaar zoo moeilijk of de stroom zoo smal, dat opneming en zuivere cartografeering niet mogelijk waren zonder een kleine kano. Daar deze blijkens een aantekening op de kaart ontbrak, kon Starrenburg van het laatste stuk der rivier slechts een oppervlakkige schets maken.

Al ontbreekt dan het rapport, toch weten we uit andere bron de uitkomst der expeditie, die niet aan het groote doel heeft beantwoord. Immers in het zoo even genoemde rapport van den Staatsraad lezen we: De ondergeteekende „acht het noodig voor af aan te merken, dat hetgeen men reden had te verwachten, zoo wel uit vorige informatie van den heer Daendels, als uit de bovengemelde geheime memorie ²⁾, dat namentlijk de tweede inspectie van de rivier Ancobar iets wezentlijks zoude hebben opgeleverd, voor al, daar bij de memorie gezegd wordt dat op de ruïne van het fort Ruighaver op die rivier gelegen wederom de Hollandsche Vlag is geplant, die inspectie integendeel dit resultaat heeft voortgebracht, dat door den Gouverneur Daendels bij zijne missive van den 1e April 1817, welke het rapport van den Colonel Starrenburg vergezeld, wordt afgeraden om ten minste voor eerst eenig Etablissement op die rivier te plaatsen”.

We weten niet, wat Kol. Starrenburg op zijn tocht ondervonden en daaruit geconcludeerd heeft, waardoor Daendels reden kreeg om zijn groote plan te laten varen. In elk geval is hierna van de Ancobar als mogelijke basis voor vestiging en cultuur geen sprake meer.

De eenige groote rivier, die ter kuste nog te exploreeren stond, was de Rio Volta, die in het meest Oostelijke deel van ons gebied in zee stroomde. De geheele maand November 1817 was aan deze expeditie gewijd ³⁾.

¹⁾ A.R.A., Koloniën na 1813: Voordrachten en rapporten aan den Koning, 1809-1823, Kust van Guinea. Minuut-rapport aan den Koning, 11 Aug. 1817, No. 261.

²⁾ Dit betreft de „Secrete Memorie over den Handel en Culture ter Kuste van Guinea”. St. George del Mina. 16 Febr. 1817. A.R.A. Collectie-Daendels, No. 150.

³⁾ Collectie-Daendels No. 151: „Journaal gehouden bij het doen van

De opzet daarvan kon niet zonder de hulp der Deensche autoriteiten op de kust plaats vinden. Zij bezaten toch aan de Volta eenige établissements en aan de kust zou Accra, een kleine dagreis per brik Westelijk van de monding der rivier, waar de Denen hun voornaamste fort Christiansburg hadden, als basis der expeditie dienen.

Ook Nederland bezat te Accra nog een fort, het sterk vervallen Crèvecoeur, waar Kol. Starrenburg van 30 Oct.–2 Nov. verbleef om zijn voorbereidingen te treffen. Uit Elmina had hij een tolk, 2 bedienden en 15 roeiers mee genomen met een 15-scheps kano. De Deensche G.G. Reyersen, wien hij direct een bezoek bracht om de brieven van Daendels over te geven, had al den Heer Jelstrup, waarschijnlijk een der ambtenaren, aan den kolonel toegevoegd en zijn andere ondergeschikten aangeschreven om alle noodige assistentie te verleen. Opdat de ontvangst van de zijde der inboorlingen zoo goed mogelijk zou zijn, zou men onder Deensche vlag varen. Nog een ander Deensch onderdaan, de heer Balken, ging mee. Hij bood vrijwillig zijn diensten aan, was op de Volta bekend en bezat een invitatie van den vroegeren commandant van Addu, Flindt, die aan de Volta woonde.

Natuurlijk ontbraken de moeilijkheden met de rimadoors niet. Op den eersten avond te Crèvecoeur kwamen zij Starrenburg al vertellen, dat zij niet met hem mee wilden, want zij durfden de Volta niet op uit vrees voor de branding. Door bemiddeling van den G.G. Reyersen kreeg Starrenburg de beschikking over 15 Deensche rimadoors, die op de rivier bekend waren. Den volgenden morgen kwamen zijn eigen roeiers terug: zij wilden toch wel mee. Maar hun plaats was nu ingenomen en, onderling heftig kibbelend, trokken zij naar Elmina af.

2 Nov. 's middags om 2 uur lichtte de brik de „Afrikaan", waarmee Starrenburg reisde, het anker, koers zettend naar de monding der Volta. Door windstilte en de sterke strooming dreef de brik een eind uit de kust af en pas den tweeden dag was het mogelijk aan land te gaan. Balken ging met de kano bij de monding aan wal en zou in Klein Eyboe, ongeveer drie kwartier van het strand gelegen, rivierkano's bezorgen. Van dit gehucht liep n.l. een klein riviertje in de Volta uit. Op deze manier vermeerde men het misschien lastige opvaren via de monding der rivier. 's Middags ging de rest der expeditie aan land, en menschen zoowel als bagage arriveerden, drijfnat door de hooge branding, een tour, van Elmina naar Accra, en van daar verder benedenwaarts naar en op Rio Volta in November 1817".

te Klein Eyboe. Met drie kleine rivierkano's bereikte men van daar de Volta en 's avonds het daaraan gelegen Deensche fort Kongenstein, ook wel Adda genoemd. Hier verwelkomde de oud-gouverneur Flindt het gezelschap. Hij had te Adda zijn plantage liggen, die de Assantijnen tijdens den oorlog echter geheel verwoest hadden. Hij zelf werd gevangen genomen en 5 maanden vast gehouden ¹⁾.

De heele omtrek toonde trouwens duidelijk de sporen van den oorlog: de groote plantages van palmboomen, bananen en katoen in verval, de weg van het strand naar Klein Eyboe verwaarloosd.

Twee dagen had kolonel Starrenburg noodig om rivierkano's met rimadoors te huren en zijn provisie te herzien. Bij de landing was het grootste gedeelte door het zeewater totaal bedorven en de negers hadden onderweg den drank aangesproken. Een oude mulat, dien hij aantrof, gaf hem de noodige informaties over de rivier en de plaatsen, die hij zou passeeren. Ging het eerste gedeelte van den tocht over Deensch gebied, verderop zou men komen in het territoir van den koning van Aquambo, wiens hoofdplaats aan de rivier lag. Er bestond echter een palabber tusschen Aquambo en de bewoners van Adda; dus kon Starrenburg zoo ver niet doordringen. Nog verder stroomopwaarts was de groote marktplaats Quahoe, waar bij geruchte zelfs de Arabieren kwamen handelen. In Adda zelf trof het den kolonel, dat de bouw der huizen met hun hoog oplopende daken opvallend verschildte van die op de Bovenkust. Ook was er geen enkele steen verwerkt, zelfs het fort was in hoofdzaak van klei en schelpen opgetrokken, daar er in heel den omtrek geen steen te vinden was.

7 Nov., laat op den dag, vertrok Starrenburg. Tot aan Agraffy, het eerste dorp na Adda, begeleidde Flindt de kano's. Daar overnachtte men ook. De negers waren zeker niet veel blanke bezoekers gewoon, want hun belangstelling, vooral van de vrouwen en kinderen, was hinderlijk. Overigens was de ontvangst vriendelijk en een der beste huizen gaven de bewoners tot nachtverblijf.

De tocht op den volgenden dag leverde op zich zelf niets bijzonders op. Het land, dat men passeerde, was vlakke zandgrond, die echter niet onvruchtbaar leek. 's Middags barstte een geweldige tornado los, die de heele expeditie zoo doorweekte, dat zij den volgenden dag moest gebruiken om te Teffery alles te droogen en te ordenen.

Tusschen deze laatste plaats en de volgende, Malfy, bemerkte

¹⁾ Zie voor dit verhaal: de Marrée I, bl. 288, II, bl. 271 e.v.

men langs de rechteroever der rivier soms groote lagen schelpen, die de dorpsbewoners tot het bestraten van hun paden gebruikten. Starrenburg legde dit aldus uit, dat vroeger waarschijnlijk de oevers lager en de zee dieper landinwaarts geweest waren, waardoor schelpdieren aan de wortels der boomen waren vastgegroeid. Bij het aanslibben der oevers en het terugwijken der zee bleven de schelpen achter. Malfy lag op een der vele eilanden, die er hier in de Volta waren. De rivier was n.l. zoo breed geworden, dat zij een soort meer vormde, 12 à 14 mijl breed en meer dan 15 mijl lang.

Starrenburg besteedde een geheelen dag om Malfy en omstreken te bezichtigen. Gemakkelijk ging dit niet: de negers vertrouwden blijkbaar deze bezoekers niet erg en volgden hen in grooten getale op de voet. Zij zagen de blanken voor spionnen of slavenhandelaars aan. Zelfs de dorpspriester, die aan de rivier een fetischrots bewaakte, was verdwenen, toen de bezoekers de heilige plek kwamen bezichtigen. Het dorp bestond uit 4 à 500 huizen. Plantages leverde het niet op, maar het klimaat leek gezond, want men zag weinig zieke negers. De rivier bood het noodige drinkwater, dat verder op het eiland niet voorkwam. Het zeewater kwam niet zoo hoog.

Het vertrek 's ochtends vroeg werd vertraagd, want een der kano's was afgedreven door onoplettendheid der roeiers. Omstreeks het middaguur bereikte men Batto, het laatste dorp op Deensch gebied. Hier liep de grens van het rijk van Aquambo. Wilde Starrenburg verder doortrekken, dan moest hij nieuwe roeiers nemen, want om de al genoemde palabber waagde zich geen man uit Adda binnen Aquambosch gebied. Bovendien eischte de etiquette, dat er dan eerst geschenken gingen naar den koning en zijn grooten. Dit alles zou natuurlijk de onkosten zeer vermeerderen en daar de kas dit niet toeliet, moest Starrenburg omkeeren. Hij besloot naar Adda terug te gaan en onderweg de rivier af te looden en te schetsen. Voor den verderen loop stonden hem alleen Deensche en inlandsche informanties ten dienste. Zij zeiden, dat boven het meer met de vele eilandjes, waarop Malfy lag, de rivier zich in twee takken splitste. De rechter vormde de grens van Aquambo met Aquapim. De andere was grooter en leidde naar de marktplaats Salaga. Starrenburg vermoedde, dat deze tak de hoofdstroom was, misschien uit meerdere rivieren ontstaan. Anders was het bijna onmogelijk, dat een zoo groot meer gevormd werd.

Starrenburg begon direct met zijn opmetingen te Batto. In den

omtrek lagen groote mais- en bananenplantages, het land was meer bebouwd dan stroomafwaarts. De rivier was er 125 roeden breed, 4 vadem diep en had een stroomsnelheid van 4 mijl over den grond. De diepte onderweg verschilde niet veel; de breedte verminderde halverwege tot 50 à 60 roeden, maar vermeederde bij Teffery weer tot 100 roeden. Gemakkelijk ging het looden niet, want de rivierkano's lagen voor dit precieze werk niet vast genoeg. Het water was sedert de opvaart 4 à 5 voet gevallen en bij Teffery was nu alles water, waarover nog enkele dagen tevoren kano's voeren, moeras geworden. Een opwindend moment was het, toen een nijlpaard opdook, „welke de rimadoors niet weinig bevreesd maakte, doch ons geen hinder deed”.

Den volgenden morgen, 14 Nov., bij het vertrek uit Teffery woei de Orientaal of Hamattan, een wind, die veel nevel meebracht. Tegen 10 uur in de buurt van Adda werd de mist zoo dik, dat Starrenburg zijn peilingen moest staken. Hij loodde nog wel, maar verloor hierbij zijn log en een groot stuk lijn. De rivier was bij Agraffy breed 500 roeden. Zoo belandde de expeditie weer op het fort Kongenstein en de mist dwong Starrenburg daar tot 18 Nov. te blijven. Hij kon intusschen zijn schetsen uitwerken. Zoodra de nevel optrok, keerde hij terug tot het punt, waar hij met zijn peilingen was opgehouden en loodde nu de rivier tot de monding af.

Nog twee dagen bleef de expeditie op het Deensche fort en pas 21 Nov. voeren de twee kano's terug naar Eyboe. Starrenburg had zijn zee-rimadoors met een timmerman vooruitgestuurd om de 15-scheps kano, die daar was achtergebleven, te herstellen. Bij aankomst was er echter geen neger te bekennen. Starrenburg zond een boodschap naar het fort met verzoek hen op te sporen, en inderdaad arriveerden ze in den namiddag, echter te laat om nog te beginnen. Jammer genoeg, want de zee was juist zeer geschikt om uit te varen. De kano bleek echter zwaarder beschadigd dan men gedacht had en de uitgebreide reparaties namen een geheelen dag in beslag. Met uitzondering van den ambtenaar Jelstrup, die over land wilde reizen, scheepten Starrenburg en Balken zich den anderen morgen vroeg in. Met moeite kwam de kano door de branding. De reis werd 's middags een paar uur onderbroken om de roeiers te laten rusten en den volgenden morgen om 8 uur bereikte men zonder wederwaardigheden fort Christiansborg te Accra.

Starrenburg bleef hier 4 dagen. Om naar Elmina te komen was het noodig roeiers te huren uit Hollandsch Accra, want de Denen

wilden in geen geval mee. Ze moesten dan over land terug en vreesden door de Fantijnen gepanjaard te zullen worden. De nieuwe roeiers kregen een inlandschen opzichter Cano Bomba mee om hen onder den duim te houden, want Starrenburg verstond hun taal niet. In den middag van 28 Nov. vertrok hij voor de laatste étape. Een etmaal later volgden enkele uren rust voor de roeiers in het Britsche fort Tantumquerry. 's Nachts barstte een hevig onweer los met veel wind en regen, maar 30 Nov. 's middags om 2 uur was Starrenburg weer behouden in Elmina terug.

Zijn bevindingen aan het slot van zijn journaal samenvattend, concludeerde Starrenburg, dat de Volta voor kleine vaartuigen bevaarbaar was. De moeilijkheid zat echter in het passeeren van de monding. De bank, die zich daar bevond, veroorzaakte aan beide zijden ervan een zoo hevige branding, dat men genoodzaakt was over de bank heen de rivier op te varen. Volgens Balken was dit mogelijk met een overdekt vaartuig, mits men niet bang was. Op de bank stond, naar hij Starrenburg meedeelde, 1 à 2 vadem water en er vlak achter was de stroom diep. Op de rivier zelf was het steeds noodig bij de navigatie op de veranderingen te letten: hier verdween een landtong, daar vormden drijvende boomstammen een eilandje, ginds had zich een zandbank verplaatst. Over de cultuur spreekt Starrenburg met geen woord. De enkele plantages, die hij was gepasseerd, had hij terloops in zijn journaal vermeld. Met de informaties over den verderen loop der rivier en den wensch, dat nog eens iemand het bovengedeelte, speciaal in de richting van Salaga, zou mogen onderzoeken, sluit het eigenlijke verslag.

Een uitvoerig aanhangsel citeert de gegevens, die vroegere auteurs, Bosman *Histoire Générale des Voyages*, Isert en Meredith over de Volta verstrekt hebben en vergelijkt die met de ervaring, bij dezen tocht opgedaan. Wat de monding betrof, was het verschil in beschrijving het grootst. Zoo vertelde Bosman, dat hij de monding der Volta van zee uit niet kon vinden en de *Histoire Générale* sprak van een beboscht eilandje, dat de monding in tweeën verdeelde en door een zandbank voor de kust beschermd werd. Voor 't overige kon Starrenburg eenige onjuistheden verbeteren.

Zoo waren op het eind van 1817 alle groote rivieren op de kust, voor zoover dit mogelijk was, geëxploreerd en in kaart gebracht. De resultaten zullen toch den Gouverneur-Generaal wel niet be-

vredigd hebben. Geen van drie waren zij zonder voorbehoud voor vestiging aan de oevers of/en handelsuitbreiding langs haar stroom geschikt. In het algemeen zat de groote moeilijkheid in de geringe bevaarbaarheid der rivieren. De grond was op vele plaatsen vruchtbaar genoeg, maar wat met de producten aan te vangen in een land zonder wegen en met moeilijk bevaarbare stroomen? Zelfs de Ancobar, die in dit opzicht nog de meeste mogelijkheden bood, moest voor een directe vestiging, als reeds gemeld, ongeschikt verklaard worden. Het zou een probleem blijven: wat te bereiken met de groote vruchtbaarheid van dit land, waarvoor zoo weinig hulp beschikbaar was en waar iedere nieuwe poging zou afstuiten op gebrek aan middelen om door te zetten. Het zou Daendels niet gegeven zijn meer in deze richting te ondernemen; de moeilijkheden met den vrijhandelaar Nieser in de volgende maanden zullen hem wel elke mogelijkheid tot verder onderzoek in het binnenland benomen hebben en zijn overlijden op 2 Mei 1818 zette voor goed een streep onder de exploraties.

Kolonel Starrenburg zou nog een jaar op de kust blijven, maar tot verdere ontdekkingsstochten kwam hij niet. Misschien bezorgde, na het overlijden van den G.G., zijn post van loco-secretaris, die hij sedert Maart 1817 waarnam, hem ook te veel werk. Jan. 1819 legde hij dit ambt neer en de Raad verleende hem 4 Maart 1819 verlof „tot het doen eener tour naar 't Vaderland". Per brik de „Eendragt" vertrok hij de volgende maand ¹⁾. Dit verlof zou zijn diensttijd definitief beëindigen, want zijn verzoek om prolongatie er van werd afgewezen en aan Z.M. werd voorgesteld hem eervol te ontslaan ²⁾. Bij K.B. van 25 April 1820 werd hij gepensioneerd ³⁾.

Uitermate gevaarlijk of spannend zijn zijn tochten op de rivieren van Guinea niet geweest en evenmin hebben zij groote resultaten afgeworpen. Ook de beschrijving is allerm minst boeiend. Maar hier ondernam het Nederlandsche Gouvernement toch als eerste op deze kust een poging om dieper in het binnenland door te dringen en zijn kennis van het land en de bewoners te vergrooten. Hierdoor verdienen deze ontdekkingsstochten nog onze belangstelling.

¹⁾ A.R.A. Koloniën na 1813; Port. 1227: „Vervolg van het Journaal wegens voorvallende zaken te Elmina en verrigtingen door den President ter Kuste van Guinea, F. C. E. Oldenburg". 4 Maart 1819.

²⁾ Idem, Port. 1548-1550: Kon. Besluiten en Beschikkingen van den Minister, 1814-1825. Kust van Guinea. 31 Dec. 1819.

³⁾ Idem, Port. 1280: „Soldijboek voor de ambtenaren ter kuste van Guinea". fol. 3 en 72.